

ЕТИКЕТНІ ФОРМУЛИ ЗВЕРТАННЯ В МОВЛЕННІ ЖИТЕЛІВ МІЖВОЄННОГО ЛЬВОВА

Статтю присвячено етикетним формулам звертання в мовленні жителів міжвоєнного Львова, що засвідчені текстами літературного угруповання «Дванадцятка». У дослідженні розглянуто групу звертань із компонентом пан/пані, проаналізовано її стилістичне розширення у львівському койне.

Ключові слова: звертання, етикетна формула, звертання пан/пані, мовний етикет, міжвоєнний Львів.

У зображенні лінгвопортрета міста важливу роль відіграє мовний етикет, що є носієм інформації щодо лінгвальних та екстралінгвальних процесів. Розлоге визначення мовного етикету подає Н. Плющ: «Спеціальні (лексичні, морфологічні, синтаксичні, просодичні) засоби вираження ввічливості, спеціальні етичні мовні формули, які утворюють у кожній конкретній мові цілу систему. Це насамперед такі усталені мовні формули, що вживаються при зав'язуванні, підтриманні та припиненні контакту між комунікантами. Сам же мовний етикет охоплює, крім власне етикетних мовних формул, ще й соціально-мовні символи етикетного рівня, форми питань, що використовуються у певних соціально-культурних групах» [8, с. 92]. Дослідниця також вказує, що українські засоби ввічливості входять у європейський культурний ареал, де виокремлюють п'ять тональностей спілкування: високу, нейтральну, звичайну фамільярну, вульгарну [8, с. 93].

Мовний етикет, на думку Г. Сікори, «визначається загальною культурою спілкування і диференціює вживання традиційних локальних мовних ресурсів щодо комунікативних ситуацій, які відбуваються у певних комунікативних сферах функціонування, для яких важливими критеріями відмінності виступають характеристики самих мовців (соціальний статус, вік, рівень їхньої освіти й виховання), характер взаємин між комунікантами (ступінь їх знайомства і близькості), а також емоційність ситуації» [12, с. 192].

У сучасному мовознавстві етикетні формули ввічливості досліджують М. Білоус, С. Богдан, О. Мацько, Н. Плющ, Я. Радевич-Винницький, М. Скаб, Г. Татаревич та ін. Науковці вивчають формули мовного етикету здебільшого в психолінгвістичному аспекті, оскільки сукупність цих одиниць зумовлює систему мовного етикету кожної нації.

Етикетні формули, притаманні західноукраїнському варіанту літературної мови, представленні у працях О. Тулузакової [17] та Г. Сікори [11; 12]. Так, О. Тулузакова дослідила актуалізацію етикетних формул на позначення звертань. Авторка констатує, що традиційні етикетні одиниці на кшталт *пан*, *пані*, *панна*, *добродій*, *добродійка* після тривалої перерви активно мігрують із периферії до центру мовної системи. Діалектолог Г. Сікора представила специфіку львівського мовного етикету. Авторка детально розглянула групу етикетних формул із компонентом *прошу*, проаналізувала її функціональне, семантичне, стилістичне розшарування в сучасному львівському койне.

Мовний побут міста Львова розвивався в особливих історичних, соціальних і культурних умовах. Йдеться про співіснування української та польської мов. Саме тому львівській мовний етикет абсорбував польські риси, які в його структурі нині є органічними елементами. Лінгвосоціальними причинами засвоєння польського мовного матеріалу львів'янами-українцями Г. Сікора-Литвин вважає такі: 1) перебування польської мови у престижному статусі — статусі державної, офіційної мови для галицьких земель і міста Львова зокрема; 2) розвиненість групи етикетних формул у польській мові як мові державній; 3) той факт, що в українській мові були ідентичні мовні ресурси [12, с. 194].

На західноукраїнське походження певних етикетних мовних формул вказують українські мовознавці. Щодо запозичень із польської мови, яких чимало серед галичанізмів, Ю. Шевельов зазначає: «Якщо «великоукраїнська» орієнтація мовців Західної України була більш теоретична, ніж практична, то впливи польської мови виявилися дуже-таки дійсними. Виглядає, що вистачало простих фонетичних заміन, щоб запозичення з неї були сприйнятливі. Міська мова рясніла кальками з польської, починаючи з форм суспільного етикету, таких, як

звернення й привітання, й аж до технічних понять. Наприклад, щодо звертань, були поширені такі формули звернення, як *пане-добродію* (польське *panie dobrodzieju*) і таке титулування правника, як *пане меценасе* (польське *panie mecenasie*) та ін. [19, с. 81]. За спостереженнями М. Білоус, із польської також запозичено вислів *вибачте (вибач)*, «де воно первісно означало «побачити, роздивитися, розпізнати»». А також «у західних областях України поширені вибачальні вислови *перепрошую, за перепрошенням*, які є кальками з польських *пшепрашам і за пшепрошенням*» [5].

Чільне місце у визначенні характеру комунікації посідає звертання, яке відбиває стосунки між співрозмовниками. Серед мовознавців, які досліджували ці етикетні одиниці, насамперед треба назвати М. Білоус, С. Богдан, Е. Ветрову, Р. Возну, В. Кононенка, О. Миронюк, Н. Поліщук, О. Пономарева, В. Сімовича. У нашій роботі ми проаналізуємо етикетні формули звертання в мовленні львів'ян. Матеріалом дослідження стануть тексти письменників літературного угруповання «Дванадцятка», що діяло у Львові в міжвоєнний період.

Так, у повісті І. Керницького «Герой передмістя» звертання *пан/пані* використовуються у високій тональності як самостійне звертання, а також поширене прізвищем або посадою адресата: *Пане інспекторе, я собі, власне, так міркую... Чи не можна б замкнути мене аж по змаганнях?..* [1, с. 67]. *Не спускаючи з тону, суворо-службового звернувся до нашої пані господині: — Пані Павлово, я мушу переслухати вас, так? Так!* [1, с. 249].

Звертання *пан/пані* може містити вказівку на незнайому або будь-яку особу взагалі, або на групу незнайомих осіб (*панство/панове*). Наприклад, *Пане, українська фана на ратуші, то було більше, ніж, може, навіть змінені назви вулиць* [16, с. 197]. *Вибачайте, сказав, панове, але що це за гра?.. То старі бабці грають таке щось* [1, с. 225]. А також може називати і знайому людину: — *Йой, пані Павлово! — залебедів Адасько, — ви є така добра кубіта, маєте таке злате серце і так любите всяку звірину, — а тут бідна коціна, без тата без мами, сиділа собі на тротуарі коло пекарні Меркурого і сумно-сумно нявкала* [1, с. 23–24].

В аналізованих текстах наявні також ускладнені форми звертання: *панове-студенти, пані добродійко, отче професоре* тощо. На-

приклад, *Якийсь дядько з провінції у вишиваній сорочці гукав з вікна другого поверху: «Гей, панове-студенти, то ви ще такі темні, що хочете «Просвіти»? — Ходіть-но ближче, ми вас просвіtimo!»* [1, с. 192]. **Отче професоре**, — сказав, — я певний, що ваша «Омега» знаходиться в цій торбі. Прошу, пізнавайте [1, с. 96].

— А скільки ви маєте літ?

Він відповів почервонівши:

— Тридцять, **пані добродійко!** [2, с. 219].

Вокативи *пане, пані, панове, панство* часто ускладнюються поширювачами атрибутивної семантики: **Шановні і дорогі панство!** — звернувся до залі тріскучим голосом емеритованого ц.к. радника апеляційного суду [1, с. 202]. **Дорогі друзі, шановне громадянство!** — сказав, відкинувши повісто волосся з чола на потилицю, — здається мені, що вже по війні [1, с. 211]. **Високопреподобні отці, шановні панове!** — почав урочистим тоном пан Макс. — Поки ще приступимо до справи, дозвольте мені вив'язатись з обов'язків господаря тієї хати [1, с. 93].

Зауважимо, що прикметники, які супроводжують власне звертання, підкреслюють шану й повагу до адресата і мають стилістичну диференціацію: *дорогі друзі, шановне громадянство, високопреподобні отці* тощо.

Звертання *пане (пані), добродію (добродійко)*, на думку Н. Поліщук, в українській мові активно використовували з XV ст. спочатку при зверненні до високих осіб, а пізніше і до простих людей як вияв поваги [9, с. 134].

М. Білоус, В. Кононенко, С. Богдан вказують на те, що означені вокативи є запозиченнями з польської мови і саме тому частотність їхнього вживання в західних областях України більша, ніж у східних. В «Етимологічному словнику польської мови» О. Брюкнера вказано, що слово *пан* з'явилося в XV ст., і спершу так називали урядника аварського хана, що збирав данину «*zupan*», а потім каштеляна урядника замку [20, с. 393].

В українській мові це слово активно почали використовувати також із XV ст. Словник староукраїнської мови засвідчує, що *пан* — «службова особа, або офіційна форма називання або звертання до чо-

ловіка, що належав до феодального суспільства» [14, с. 125]. Важко погодитися із твердженням, що *пан* є запозиченням із польської мови. Слово *пан* і в польській, і в українській, і в чеській мовах почало функціонувати приблизно з XV ст. спочатку в ролі звертання до високих осіб, а пізніше семантично нейтральне звертання до простих людей як вияв поваги.

В. Кононенко зазначає: «Якщо на сході України їхнє вживання закріпилося переважно в офіційно-діловій сфері (це звертання до іноземних гостей, високопоставлених урядовців, учасників зборів і засідань і под.), то на заході нашої держави ці звертання знову стали побутовими, загальноприйнятими. Тут їх можна почути на вулиці, в крамниці, на ринку, в автобусі й електричці, в школі тощо» [7, с. 27]. На доказ цього можуть свідчити приклади таких одиниць, уживаних в аналізованих текстах саме в нейтральній тональності. Наприклад, розмова двох людей у шинку: — *Ей, пане Матуляк, чи так вітається сталих гостей? — безжурно засміявся мій неоцінений пан інструктор. — Ну, кажу вас, якесь диво з вашим пивом: дуже смачне!* [1, с. 138]. До того ж наявність вигуку «*Ей*» свідчить, що звертання *пане* використано не у високій тональності, а радше в нейтральній. Поєднання в одному реченні звертання *пане* і звороту *робити вар'ята* «так кажуть тим, хто говорить неправду; обманювати» [18, с. 121] вказує на фамільярну тональність: *Пане Потішко, з кого ви робите вар'ята — з поліції чи з себе самого?* [1, с. 161].

Також для номінації осіб, як у нейтральній тональності, так і у фамільярній, часто використовують зменшено-пестливі форми імен у поєднанні з вокативом *пане*: *пане Максю, пане Максуню* тощо. Так до пана Макса звертаються близькі люди: пані Євдокія, уже старша жінка, у котрої він давно мешкає, кохана дівчина Соня і поліційний агент Когут. З паном Когутом у них радше дружні стосунки, ніж ворожі. Пан Макс посприяв інспектору отримати підвищення по службі, а той, своєю чергою, допоміг йому уникнути смертної кари, тому вважаємо звертання *пане Максю* виправданим. Наприклад, *Пані Євдокія пристанула. — А що там таке, пане Максуню?* [1, с. 36]. *Ще бракувало — ну, хвилинку, ходу, вже ми скручували з Черешневої вулиці на Церковну, як тут тріснули двері молочарні, і на східцях появилася панна Соня, «Солодка сметанка», як її хлопці охрестили, припудрена, напах-*

чена, в сніжно-білим хвартушку, з вишиваннячком довкола шиї. — **Пане Максю**, проведете мене додому? — спитала, як на золотій сопілці за- грала [1, с. 74]. Помалу, **пане Максю**, помалу! — сопів із-заду пан інспектор. — Не пхайтеся поперед батька в пекло, так? Так [1, с. 172]. Саме офіційне звертання *пане* зі зменшено-пестливим *Максю*, *Максуню* і формує фамільярну тональність. На відміну від постмодерністських текстів, де нейтрального або фамільярного забарвлення вдається досягти за допомогою таких лексичних одиниць, як *паничи*, *панночка*, *панянка*, *панюся*, *панія* [17, с. 90].

Функціональний зміст дослідження лексем *пан*, *пані*, *панна*, *добродій*, *добродійка* не вичерпується лише звертаннями. Ці слова також використовуються на позначення особи, як знайомої, так і незнайомої. На прикладі аналізованих текстів розглядаємо одиниці *пан*, *пані*, *панна*, *панове*, *добродій*, *добродійка* як ввічливі форми називання осіб. Вони можуть уживатися самостійно або в поєднанні з іменем, прізвиськом, назвою особи за фахом чи родом занять тощо.

а) *пан/пані* + назва особи за фахом чи родом занять: *Це якийсь символічний трагізм історії!* — казав **пан професор**... [1, с. 198]. *Поки **пан доктор** прийшов із заштриками, наша господиня, пані Евдокія, закроплювала хвору власними валеріянками* [1, с. 120]. *Тут я зібрався на відвагу і перервав його міркування: — Прошу пана інструктора, то як ви гадаєте — де були **пан майстер** всю ніч, коли вони не спали вдома, ні в готелю і не лежали втоплені на дні саджавки?* [1, с. 125]. Номінування *пан майстер* у цьому контексті висловлено з почуттям поваги, адже одним із традиційних українських виявів шанобливості є вживання пошанної множини: *були, не спали, не лежали*.

Найчастіше оповідач повісті І. Керницького «Герой передмістя» свого «інструктора» (репетитора) й поплічника називає *мій неоцінений пан інструктор*, рідше — *пан Макс*. *Мій неоцінений пан інструктор раптом зірвався з канапи, вліпив у мене розіскрені, яструбині очі, ще й тицьнув мені в груди свій костистий палець* [1, с. 125]. — *Та мене **пан інструктор вчать**, як більярд грати, — відповів я, з натугою добуваючи слово по слова з сухого горла* [1, с. 145]. Звернімо увагу, що в першому випадку, де є авторська мова, *пан інструктор* вжито із дієсловом 3 ос. одн. *зірвався*. У другому реченні, де пряма мова, — із

дієсловом 3 ос. мн. *вчать*. В авторській мові, де оповідач описує своє життя, взаємостосунки з паном Максом, їхні спільні будні і свята, головний герой намагається не дистанціюватися від нього, саме тому використовує дієслова в однині. У прямиї мові, щоб проілюструвати співрозмовникам свою шанобливість до інструктора, подано дієслова в множині, що є національною етикетною формулою поваги.

В аналізованих текстах лексема *пан* поширена прикметниками і присвійними займенниками. Наприклад, *Це добре ворожить: ваш старий прийдуть додому, — вирекла безапеляційно наша пані господиня* [1, с. 134]. ... *дорога наша пані господиня, пані Євдокія, примкнула досі відкритого рота, зірвалась з кріселка і кинулась рятувати з-під залізка мою сорочку, яка вже тліла і смерділа на цілу кам'яницю* [1, с. 246]. — *Той проклятий плащ мене й закопав!* — розповідав потім *мій неоцінений пан інструктор*, коли вже вийшов криміналу [1, с. 75]. Оповідач повісті І. Керницького «Герой передмістя» вживає присвійні займенники стосовно лише двох людей, які для нього стали рідними: інструктора пана Макса, з котрим живе під одним дахом, для якого став і помічником, і другом, і спільником в усіх справах; і пані Євдокії Перепелиці, в котрій він винаймав житло, для котрого вона стала другою матір'ю. Таким чином, прикметники *дорогий, добрий, неоцінений*, а також присвійні займенники *мій, наш, наша* в поєднанні з лексичною одиницею *пан* надають реченню особистісного забарвлення, виступають своєрідним засобом інтимізації.

б) *пан/пані/панна* + ім'я. *Тим часом пан Макс таки серйозно перейнявся ролю Шерлока Голмса, принаймні так воно назверх здавалося...* [1, с. 126]. *Дамою серця пана Макса далі була панна Дарця з Черешневої вулиці, яка саме того року закінчувала приватну гімназію імені Іллі Кокорудза і приготувлялася з паном Максом на Старому цвинтарі, де вони, мабуть, обговорювали різні матуральні справи* [1, с. 42].

в) *пан/пані* + прізвище. *Пан Когут* кинув бистрим-допитливим оком на пана Макса, але не відізвався до нього ні словом [1, с. 145]. *Дорога пані Павлова* в між часі покинула прасування, бо моя сорочка і так згоріла, нашивидкуруч обмоталася хусткою з довгими торочками, звану у Львові «плодом», і вхопила солом'яного кошелика, що служив за жіночу торбинку кожній львівській перекупці [1, с. 249].

г) пан/пані + ім'я + прізвище. Віщим сном вона зараз поділилась з пані Євдокією Перепелицею [1, с. 134]. Щоб якось зрушити з місця, чи розкрутити карузель, — як казали колись у Львові, я мусів би повернутись у цій нашій розповіді до тих часів, коли інспектор тайної поліції, **пан Базилі Когут**, був простим шпіцлем і жив у нас, на Богданівці, за Городецькою рогачкою [1, с. 219]. На розі вулиць Сикстутської і Костюшка стояв готель «Народня Гостинниця», далі будинок «Української Преси» **пана Івана Тиктора**, «Маслосоюз», ресторан «Гастрономія», що банкрутував регулярно щороку [1, с. 189].

г) пан/пані + назва особи за фахом чи родом занять + прізвище. Якраз і на цю тему почав снувати блискучі історіософічні комбінації **пан професор Мурський** [1, с. 198]. **Пан інспектор Когут** витягнув коробку «дамських», похастував арештанта цигаркою, ще й сам засвітив йому сірничка [1, с. 178].

Найчастіше в аналізованих текстах використано такі «формули»: пан/пані + назва особи за фахом чи родом занять, пан/пані/панна + ім'я, пан/пані + прізвище.

У досліджуваних текстах Львів постає як єдине ціле, як одна велика родина, де, здається, усі друзі, колеги, родичі. Саме тому значно менше назв, що позначають незнайомих людей. — *То що, Тоську, як мислиш? Приймаємо цього **пана** до товариства?* [1, с. 226]. — *Чуєш, Тоську? **Пан добродій** пропонують фербелицю* [1, с. 226]. *Гість, що тоді до них прибукався, навіть не був особисто їм знайомий, хоч по «шкарпах» крутився частенько, і уважний обсерватор міг би винести таке враження, що цей **добродій** тільки те й робить, що підглядає, як під корчиками шуткують хлопці з дівчатами* [1, с. 226].

Зауважимо, що в основі українського ввічливого поводження лежить доброзичливість, тому морфема **добр-** є дуже продуктивною у формулах етикету. «Добродію», «добродійко» — специфічно українське шанобливе звертання, як до знайомого, так і до незнайомого і є «старою почесною назвою осіб, що добро роблять» [6, с. 95]. Хоча, як зазначає О. Пономарів, «після запровадження в Україні більшовизму всі прийняті в нашому суспільстві форми звертання було скасовано й замінено словом *товариш*, чим завдано шкоди насамперед цьому прекрасному слову. *Товариш* — це людина, пов'язана з кимось почуттям

дружби, щирий приятель, однодумець, спільник... Будь-кого товаришем не назвеш. Для цього здавна в українців існують слова *пан, пані, панна, добродій, добродійка* [10, с. 173].

Щодо фамільярної тональності, то вона найширше представлена такими вокативами: *братку, братульку, друже, друзі, приятелю, чоловічку* тощо, вживані як самостійні звертання, так і поширені відповідними означеннями. Наприклад, *Терпеливості, приятелю, терпеливості, йдімо далі за нашою дедуктивною методою, по нитці до клубочка* [1, с. 128]. *Сервус, братульку! Я так дивлюся і думаю: ти чи не ти? Причвалав, що?* [4, с. 121]. «Скажи нам, **чоловічку добрий**, коли і як твій «неоцінений пан інструктор» мав змогу вчитися, студіювати, якщо він безперестанку або робив революцію, або сидів у криміналі, а коли не робив революції і не сидів у криміналі, то воював з котами, копав м'яча, чи водив дівчат на «рандки», чи, *врешті, ходив «Слідами Шерлока Голмса?»* [1, с. 160]. *Перед очима пропливає чиясь невиразна усмішка. — Чого ж ти, братку, ходиш на бровах?* [4, с. 138].

— *То ви знову йдете на війну?* — питаю.

— Так, **народній приятелю**: з нинішнім вечором міняємо воєнну тактику — йдемо в проти наступ, яко же сказав один великий генерал, що наступ — це найкраща оборона [1, с. 193].

І дивна річ сталася, прошу я вас гречно: була година дев'ята з мінутами, забава стояла ще в повному розгарі, як пан майстер вихилив останню в житті бомбу «окоцімського», заплатив свою колію і сказав: «Добраніч, **шановній компанії**, я фалюю додому» [1, с. 110].

В аналізованих текстах у складі поширеного звертання використано також типовий постійний епітет *чуро вірний*. — *Михайле, чуро мій вірний, ти думаєш логічно, як старий хлоп, і знамените орудуєш дедуктивною методою* [1, с. 125]. Як зазначено у виданні..., **Чура, — ри**, м. = Джура 1. *То козак йому промовляє: «Чуро мій, чуро, вірний слуго!»* АД. I. 248 [13, с. 478]. **ДЖУРА**, — и. чол. На Україні в XVI–XVIII ст. — зброєносець у козацької старшини [15, с. 263]. На такий тип звертання натрапляємо в думках, козацьких піснях, а також історичних романах, що зображують епоху Запорізької Січі.

До етикетних формули звертання належать також висловлювання, призначені для родинного спілкування: *брате, жінко, куме, кумо*,

мамо, сину, тату, татку тощо. Наприклад, — *То ти, Марку? — Я, мамо* [4, с. 121]. — *А ти знаєш, жінко, що я вже пару днів маю таке чуття, що сим разом щастя нам усміхнеться!* [1, с. 105]. — *Кумо, дайте си на розвагу, — казала пані Евдокія, — та хто ж би то міг вкрасти, та коли, та як?* [1, с. 108]. — *Щось буде! Щось буде, кумасю золота!* — *щебетала пані Кунегунда, аж нахлистувалась, попихаючи з нашою господинею тачку на Новий Світ* [1, с. 104].

Звертання *тату, татку* в аналізованих текстах, окрім звернення до кровного родича, позначає вияв поваги до старшого за віком, навіть до незнайомого, чоловіка. Наприклад, *Розплющив очі і запитав — а може, лише подумав?.. — Тату, а що би було, якби земля була квадратова?..* [4, с. 120].

— *Сервус, тату,* — сказав Тосько, поклепавши партнера по плечу. — *То тепер подякуйте панам за товариство, поцілуйте стіл і йдіть додому мешкати!* [1, с. 231]. — *Та добре, татку солодкий,* — промовив мій неоцінений пан інструктор, — *ми з колежкою з радой душі вчинили б вам цю приємність, то значить, звільнили вас ще від посідання тієї античної штуки, але ж, як тут грати, коли ні чорта не видно?..* [1, с. 232]. Зауважимо, що зменшено-пестливі форми *кумасю, татку* ускладнено поширювачами атрибутивної семантики (*золота, солодкий*), щоб підкреслити прихильність щодо певної особи.

Ще одним звертанням, що представлене в аналізованих текстах, є *брате, братчику* щодо друзів, побратимів тощо. *Ліворуч, брате Соловію, побачиши рядом, мов канони, бечівки з пивом, але хай це тебе не інтересує, ти зверни увагу в правий бік* [1, с. 142]. Звертання *сину* використано щодо молодшої за віком особи: — *Бачиш, сину, на вступі я мусив би познайомити тебе з деякими деталями любовної матерії, про які тобі, зрештою, як штубакові з шостої нормальної і не треба багато знати* [1, с. 43].

Поодинокими звертаннями виступають *голубе, кобіто, кобітко, старий* (звернення до чоловіка в подружній парі) тощо. Наприклад, *Зараз коло першої комірки, що з дровами, стоїть порожня бочівчина, якраз на твій ріст. Скачи, голубе, в цю бечівку, накрийся віком і сиди тихо, як миша під мітлюю* [1, с. 143]. *Скажіть мені, кобітко кохана, який дідько милосердний витаскав його на дах вагону?* [1, с. 241]. —

То ви розумієте, як було, **кобітки кохані**: пан майстер вийшов з хати в п'ятій годині з мінутами, так? [1, с. 110]. Чув навіть голос, що дер його вуха, як шкрябання ножа по вигладженій дошці. — **Старий...** маєш вечерю [1, с. 64].

Називаючи адресата мовлення, звертання може додатково виражати ставлення мовця до нього, зокрема, й іронію. Наприклад, *Короткозорий добродій попросив партнерів, щоб посвітили йому сірничком, бо він далєбі не може відрізнити хлопця від дами. — А то вже зле, **ваша достоїнносте**, якщо ви не відрізняєте хлопця від дами, чи навпаки, — з філософічним спокоєм сказав пан Тосько, блиснувши сірником* [1, с. 230]. Таку формулу звертання вживають на знак високої поваги та шани щодо керівників федеральних, центральних органів державної влади, послів, а також до високоповажних осіб узагалі. Знаючи, що в цьому контексті адресатом мовлення виступає незнайомий, доволі бідний чоловік, звертання *ваша достоїнносте* набуває іронічного відтінку.

Окремої уваги заслуговують звертання з конфесійною конотацією: *єгомостю, отче* тощо. Наприклад, — *Вибачте, **отче**, що я в такому нужденному стані... — пробував тлумачитись, але о. Володимир не дав йому багато часу на виправдування...* [1, с. 85].

— *Дай ще одну цигарку, — попросив у пана Максима.*

— *Просю. А тобі вже й черевце росте, **єгомостю**, — зауважив пан Макс* [1, с. 186].

Єгомость — себто його милість, так називають священиків у Галичині. Слово походить від архаїчного польського ввічливого звернення [jego / wasza] *mość* (скорочена форма від [jego / wasza] *miłość* — «його (ваша) милість»). В українській традиції склалося особливе шанобливе ставлення до священика, про що свідчить такий фрагмент із повісті І. Керницького «Герой передмістя»: «*На своєму Знесінні володів о. Кашитанович, як удільний князь, єдиний авторитет духовний та цивільний для всіх мешканців, чи то греко-католиків, чи латинян*» [1, с. 78]. До цього високоповажного священнослужителя в тексті використано ускладнені звертання: **Отче професоре!** — *промовив благально, — я вас прошу, хай це поки що залишиться між нами. Не розголошуйте цього випадку, не подавайте на поліцію* [1, с. 83]. — *Ви, **отче-парох**, розуміється, не розбубнили цього випадку?* [1, с. 89].

Звертання *отче-целібсе* в наступному фрагменті функціонує не як шанобливе, а скоріш як дружня насмішка, маючи форму іронічно забарвленої одиниці: *Ти є хлоп облітаний в таких кавалках, а до того теолог — маєш добру маску; та й у Львові мало хто тебе знає, — крім шановної бабці, кількох агентів і кількох твоїх бувших симпатій...*

— *Про які ти міг би не згадувати!* — *сухо перебив богослов.*

— *О, перепрашаю вас, отче-целібсе!..* [1, с. 186].

Таким чином, мовний етикет як обов'язковий компонент повсякденного спілкування між людьми є невід'ємним складником мови міста. У період між двома світовими війнами на розвиток львівського мовного етикету впливала польська мова, що тоді мала статус державної. Саме тому частотність вживання таких одиниць, як *пан, пані, панна, добродій, добродійка* більша, ніж у східних. Ці лексеми в аналізованих текстах представлені у високій, нейтральній і фамільярній тональностях, що свідчить про активний розвиток і функціонування українського етикету.

Список літератури

1. Керницький І. Герой передмістя / І. Керницький. — Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2003. — 260 с.
2. Курдидик А. Меценат / Анатоль Курдидик // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст.: [антологія урбаністичної прози] / В. Габор. — Львів: ЛА «Піраміда». — С. 219–221.
3. Нижанківський Б. Вулиця / Б. Нижанківський // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст.: [антологія урбаністичної прози] / В. Габор. — Львів: ЛА «Піраміда». — С. 36–104.
4. Нижанківський Б. Повернення до міста / Б. Нижанківський // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст.: [антологія урбаністичної прози] / В. Габор. — Львів: ЛА «Піраміда». — С. 104–158.
5. Білоус М. Чарівні слова / М. Білоус // Урок української. — 2002. — № 10. — С. 36–38.
6. Вовк А. Творення «безлицької людини» в УРСР / А. Вовк // Культура слова. — 1994. — Вип. 24. — С. 95–101.
7. Кононенко В. Регіональний аспект загальнонародного / В. Кононенко // Урок української. — 2002. — № 9. — С. 27–29.
8. Плющ Н. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету / Н. П. Плющ // Укр. мова і сучасність. — К: НМК ВО, 1991. — С. 90–98.
9. Поліщук Н. Пан, товариш, добродій / Н. Поліщук // Культура слова. — К: Наук. думка, 1996. — Вип. 46–47. — С. 132–138.

10. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: [навч. посіб.] / О.Д. Пономарів. — К.: Либідь, 1999. — С. 173–174.
11. Сікора Г. Формули ввічливості з компонентом *прошу* як особливість у мовленні Львова / Г.В. Сікора // Укр. мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство: [тези доповідей Всеукр. лінгвістичного форуму молодих учених], Київ, 21–23 квітня 2010 року — С. 43–47.
12. Сікора-Литвин Г. Мовний етикет Львова: формули ввічливості / Г.В. Сікора-Литвин // Мова і культура. — К.: Видавн. дім Дмитра Бурого, 2010. — Вип. 13. — Т. V (141). — С. 192–204.
13. Словарь української мови: [в 4 т.] / за ред. Б. Грінченка. — К., 1907–1909. — Т. 4. — С. 478.
14. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: [у 2 т.] / ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. — К.: Наук. думка, 1977–1978. — Т. 2: Н–Ф. — С. 125.
15. Словник української мови: [в 11 т.] / І.К. Білодід (гол. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1971. — Т. 2. — С. 263.
16. Тарнавський З. Дорога на Високий Замок / Зенон Тарнавський // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст.: [антологія урбаністичної прози] / В. Габор. — Львів: ЛА «Піраміда». — С. 192–200.
17. Тулузакова О. Лексика української постмодерністської прози на тлі загальнолітературної норми 30–80-х років ХХ ст.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Укр. мова» / О.Г. Тулузакова. — К., 2010. — 268 с.
18. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ ст. (1900–1941). Стан і статус / Ю. Шевельов. — Чернівці: Рута, 1998. — 212 с.
19. Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. — Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012 (Серія «Діалектологічна скриня»). — 852 с.
20. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner; ze wstępem Zenona Klemensiewicza. — Warszawa: Wiedza Powszechna, 1957. — 805 s.

L. Pidkuymukha

SPEECH ETIQUETTE FORMULAS OF ADDRESS IN LVIV DURING THE INERWAR PERIOD

The article is devoted to speech etiquette formulas in the texts by writers from literary group «Twelve». In particular, a set of words used to address with component пан/пані has been studied. Its stylistic differentiation has been analyzed in koine of Lviv's speakers. The author has characterized the main formulas with component пан/пані and distinguished such types: a) пан/пані + name of the person by occupation; b) пан/пані/панна + first name; c)

пан/пані + last name; d) пан/пані + first name + last name; e) пан/пані + name of the person by occupation + last name. These lexical items have been presented in high, neutral and familiar tones.

The author has also analyzed the diminutive forms of etiquette formulas. Those formulas of address, which are intended for family communication, for example брата (brother), жінко (wife), куме (godfather of one's child), кумо (godmother of one's child), мамо (mom), сину (sonny), тату, татку (daddy), have also become an object of the article. It is said that etiquette formulas of address have been extended by adjectives and possessive pronouns. Such adjectives as дорогий (dear), добрий (kind), неоцінений (unvalued) and possessive pronouns мій (my), наш/наша (our) have emphasized commitment to a certain person. All these features have indicated the active development and functioning of Ukrainian etiquette communication in Lviv during the interwar period.

Keywords: forms of address, etiquette formula, the form of address пан/пані, speech etiquette, interwar Lviv.

Матеріал надійшов 27.05.2016